

MEHMET ALİ KÖYÜ (GÜNEYSINIR / KONYA) AĞZINDA KULLANILAN BAZI FİİLLER

Aziz AYVA

Dil bilim araştırma alanlarından biri de halk ağzından söz derleme faaliyetidir. Bu derlemelerin sadece kullanılmak için yayımlanması gerektiği düşünülmemelidir. Elbette, bu derlemeler arasında yazı dilimizin eksikliklerini karşılayan sözler bulunmaktadır. Nitekim bu yolla halk ağzından yazı dilimize birçok kelime girmiştir. Ama ağız derlemelerinde güdülen tek amaç bu değildir. Bu konuyla ilgili olarak *Söz Derleme Dergisi* (İstanbul 1939)'nin ön sözünde şu ifadeler yer almaktadır:

“Türkiye’de halk ağzında dolaşan ve bugüne kadar lûgatlara ve yazı diline girmemiş, yahut yazıda pek az kullanılmış olan halk sözlerini toplamakla, bunların hepsinin yazıda, hatta konuşmada kullanılması gibi bir dilek ileri sürülmüş değildir. Yalnız Türkiye halk ağızlarının böylece el birliğiyle toplanmış bir sözlüğünü dil meraklarının gözü önüne koymak, sınırlarımız içinde söylenen sözleri tanıtmak ve bunlar üzerinde yapılabilecek her türlü bilimsel araştırmalara yol açmak düşüncesiyledir ki bu dergiyi basıyoruz.”

Kaldı ki halk ağzında yaşayan on binlerce sözün, yazı dilinde kullanılan başka hiçbir kelime veya ifadeyle karşılanamayacak anlamları da vardır. Buradan hareketle halk ağzından söz derleme faaliyeti sonucunda yazı dilimize yeni kelimelerin girdiği ve girebileceği unutulmamalıdır.

Halk ağzından söz derleme işi Türk Dil Kurumunun (kurulduğu zaman ki adı ile Türk Dili Tetkik Cemiyeti) ilk günden beri üzerinde çalıştığı bir konu olmuştur. 12 Temmuz 1932’de Atatürk’ün kurduğu bu derneğin 26 Eylül 1932’de toplanan *birinci kurultay*ından sonra ele alınan ilk işler arasında halk ağzından derlemeler yapmak da vardı. Ancak en uzak köylere kadar bütün yurttan söz derlemeye Türk Dili Tetkik Cemiyetinin gücü yetmediğinden bu işe resmî organların yardım etmeleri zamanın hükûmetince uygun görülmüş ve İcra Vekilleri Heyetinin 21.11.1932 tarihindeki toplantısında 13507 numaralı kararname ile “Türkiye Cumhuriyeti dâhilinde söz derleme işlerini yoluna koymak üzere bir söz derleme talimatnâmesi mer’iyete konulmuştur.” denilerek bir talimatname hazırlanmıştır. İşte Türk Dili Tetkik Cemiyetinin teklifiyle hazırlanıp bütün resmî organlara gönderilen bu ilk talimatname ile *Birinci Derleme* adı verilen derlemeler başlatılmış ve 1932-1934 yılları arasında 153.500 fişte 25-30 bin kadar halk ağzı keli-

**Türk Dili*, S.: 600. Aralık 2001, s. 844-854.

mesi tespit edilmiştir. Daha sonra bu kelimeler alfabe sırasına göre tasnif edilmiş ve 1939-1951 yılları arasında 4 cilt olarak yayımlanmıştır. Bu dört cilde 1952'de 5., 1957'de de 6. ciltlerin eklenmesiyle bu ilk derleme faaliyeti 6 cilt olarak sonucuna ulaşmıştır. Altıncı cildin yalnız folklor sözlerine ayrıldığını da bu arada belirtelim.

İşte *Birinci Derlemeden* meydana gelen *Söz Derleme Dergisi*, dilimizin bu bakımdan ilk zengin hazinesidir. Bununla birlikte anlaşılmıştır ki bu eser tamamlanması ve düzeltilmesi gereken bir eser olmuştur. Zira iki yıl gibi bir çalışmanın sonucunda oluşturulan bu arşiv eksik kalmış ve ilk deneme olması bakımından da sözlüğün düzenlenmesinde birtakım problemlerin olduğu anlaşılmıştır.

İkinci Derleme adını verdiğimiz aşamada ise resmî organların görevlendirilmesi yolu tutulmamıştır. Türk Dil Kurumu, amacını yurt içindeki araştırmacılara, dil meraklılarına ve gönüllülere duyurmuş ve böyle bir yurt hizmetinde bulunmak isteyenleri yardıma çağırmıştır. Derleyici olmak isteyenler, Kuruma adreslerini bildirdikleri takdirde, kendilerine bu iş için bastırılan 14x22 cm. boyutundaki *Derleme ve Düzeltme Fişleri* ile *Derleme ve Düzeltme Kılavuzu* gönderilmiştir. Bu ikinci derleme aşaması da 8 yıl sürmüş ve 1952-1959 yılları arasında üç kere tekrarlanan programlarla yürütülmüştür. Bu defa gelen fişlerin sayısı 450.000'i bulmuştur. Bu yeni gelen fişlerle, daha önceki kelimelerin anlamlarına yenileri eklenmiş, başka birçok yeni kelime tespit edilmiş ve uygulanan yeni metodla da halk ağzından derlenmiş yüz binlerce söz, *Söz Derleme Sözlüğü* adıyla yeniden araştırmacıların, dil bilimcilerin ve dil meraklılarının hizmetine sunulmuştur. Bu sözlük 11 cilt olarak yayımlandıktan sonra (Ankara 1965 ve 1993) yeni eklerle on ikinci cilt, *Ek-I* adıyla yayımlanmış ve bu yoldaki çalışmaların devam edeceği de gösterilmiş oldu.

Dil bilimi araştırmacılarının, meraklıların ve gönüllülerin yardımıyla meydana gelen bu sözlük, yurdumuzdaki halk ağzı sözlerini elbette eksiksiz olarak derleyebilmiş değildir. Eksikliklerinin ve yanlışlarının giderilebilmesi için çok sayıda gönüllü, meraklı ve dilcinin yurdu karış karış dolaşması ve araştırma bölgelerinde uzun süre kalmaları gerekecektir. Buna imkân bulunamamış ve bulunamazdı da. Bununla birlikte bu eserin değeri ve önemi inkâr olunamaz.

Halk ağzından söz derleme faaliyetinin önemine ve yurdumuzdaki ilk maceralarına değindikten sonra bu yazının asıl konusuna geçebiliriz.

Mehmet Ali Köyü, Güneysınır (Konya) ilçesine bağlı ve 12-14 km. gü-

neybatısında yer alan bir dağ köyüdür. Buradan sonra güneye ve güneydoğuya doğru gidildikçe Hadim ve Bozkır ilçeleri gelir ki buralar şifahi edebiyatın canlı bir şekilde devam ettiği yerlerdir. Zaman zaman burada halk edebiyatı ve halk bilimiyle ilgili derlemeler yapıyoruz. Bu derlemelerimiz sırasında, köyün kendine özgü bir ağız yapısı olduğunu ve hâlen yaşamakta olan birçok fiilin bulunduğunu gördük. Öyle ki bu fiillerin içerisinde kökü, Kaşgarlı Mahmud'un *Dîvânü Lûgati't- Türk* adlı eserinde geçen fiillere dayanan birçok örneğin olduğunu gördük. Ağız derlemelerinde fiillerin özel yerlerinin olduğunu biliyoruz. Zira dilimizde, tarih boyunca yok olmaların ve bozulmaların en az görüldüğü kelime türü fiiller olmuştur. Hatta diyebiliriz ki Türkçe, Arapça ve Farsçanın en çok etkisinde kaldığı dönemlerde bile fiillerini değiştirmemiş ve onları koruyabilmiştir. Bazen, bu etki alanında kalmış bir Türk şairinin bir beytinde bulunan tek Türkçe kelimenin bir fiil olduğunu görürüz. Bu düşünceden hareketle biz de Mehmet Ali Köyü ağzında kullanılan fiillerin bazılarını ele almaya karar verdik.

Aşağıda, burada tespit ettiğimiz birçok fiilden 55 tanesinin anlamı ve kullanımıyla ilgili incelikler gösterilecektir. Ayrıca bu fiilleri, anlam inceliklerini göstermek amacıyla cümle içerisinde de gösterdik.

Addal-: Bir kişinin, yaptığı bir hareketten dolayı başına gelen kötü bir olaydan ders almayıp tekrar ısrarla aynı hareketi denemesi ve bunun, çevresindekiler tarafından inatçılık ve budalalıkla karşılanması anlamında kullanılmaktadır.

Hiç addalmıyorsun, olacağı buydu.

Adımla-: İvedilikle gidilmesi gereken bir yere giderken, yavaş giden bir kişinin biraz hızlanması anlamında kullanılmaktadır. Bu fiil tam anlamıyla hızının karşılığı değildir. Adımların, yürüme açısından biraz daha fazla açılmasıyla ilgilidir. Ayrıca köyde bahçe, tarla, vb. yerlerin ölçümleri de *adımlama* adı verilen yolla yapılmaktadır. Ölçüm yapılırken eller belde bağlanır, adımlar olabildiğince açılır ve belirlenen bölgenin çevresinde adımlar sayılır. Bu iş hızlı bir şekilde yapılır, böylece adımların eşit olması sağlanır. Bunun sonucunda da alan hesabı yapılır ve ölçüm de doğru bir şekilde yapılmış olur. Bu iki anlamın da birbiriyle ilgili olduğunu söyleyebiliriz.

*Biraz **adumlayalım** da otobüsü kaçırmayalım.*

*Bahçeyi **adımladım**, iki dönüme yakın geldi.*

Akış-: Koyun, keçi, oğlak, kuzu, vb. davar sürülerinin toplu olarak hızlı bir şekilde bir yöne yönelmesi anlamındadır. Aynı zamanda bu sürülerin bir zarara (Hayvanlardan esirgenen bitki ve yerlere denir.) yönelmesini ifade etmek için de bu fiil kullanılır.

Baharda gün batımında Çimenlik'ten davarın akışmasını seyretmeye doyum olmaz.

Dalgınlığımızdan, oğlak ekine bir akıştı, çıkarana kadar öldük.

Ala düş-: Üzümler başta olmak üzere meyve ve sebzelerin olgunlaşmasına doğru ilk renk değişikliğinin görülmesi anlamındadır. Birleşik fiil şeklinde kullanılmaktadır. Ala adı ise meyve ve sebzelerdeki göklük ve olgunluk renklerinin bir arada bulunmasıdır. Zaten *ala* adı karışık renkli olarak yazı dilimizde de kullanılmaktadır. İlk alayı görmek bu bakımdan bir çeşit sevinç kaynağıdır.

Anne, anne! Bizim üzümüne ala düşmüş, müjdemini isterim.

Arbiş-: Tutunmak, tırmanmak, vb. anlamlarındadır. Özellikle çocukların ve hayvanların, tırmanılması ve tutunulması güç yerlere tırmanmalarını anlatmak için kullanılmaktadır. Burada, tırmanılan zeminin çıplak veya kaygan olduğunu ve tırmanma hareketinin vücudun kendi hareketleriyle, başka bir ifadeyle zor bir şekilde gerçekleştiğini söyleyebiliriz.

Çocuk, ağaca öyle bir arbişti ki tiyin gibi ta uç dallarına ulaştı.

Azırgan-: Herhangi bir şeyin paylaştırılmasında, tarafların birinin payına düşeni az bulup sus pus olması anlamındadır. Yani payına düşene razı olmayan kişinin, bunu açıkça söyleyemeyerek yüz ifadesini değiştirmesini anlatmak için tercih edilmektedir. Fiil genellikle, birinin karşısındaki kişinin durumunu ifade etmede kullanılır. Yani fiil birinci teklik çekiminde kullanılmaz.

Hiçbir şey söylemeden kalktı gitti, herhâlde azırgandı.

Bastır-: Kurağa ekilip de çıkamayan bitkileri çıkartmak için kuru ve boş toprağı sulama anlamındadır. Ayrıca çobanların, davar sürülerini köylülerin bahçelerine, avarlıklarına kaçırmasını anlatmak için de bu fiil kullanılır. Ancak bu kullanımda fiil, genellikle bahçesi (avarlığı) zarar gören kişi tarafından değil de o işi yapanlar yani çobanlar tarafından kullanılmaktadır.

Yarın gidelim de şu fasulyeleri bastıralım; bunun çıkacağı yok.

Geçen gün çobanlar dayımgilin avarını bastırmışlar, on milyon lira ödemişler.

Böge-: Bahçelerde, avarlıklarda ve özellikle derelerde akıntılı suların önünü kapatmak için oralardan toplanan ağaç dallarının, eski sebze köklerinin, çaput, torba eskilerinin, vb. toprakla karışık olarak suyun önüne atılması ve böylece de suyun tutulması işini anlatmak için kullanılır. Bögemekten amaç, çıkması zor yerlere suyu çıkarmak ve oraları sulayabilmektir. Buradan çok büyük olmayan su birikintisi için kullanılan *böget* adı vardır.

Burayı bir böğersek bütün sebzelerimizi sulayabiliriz.

Börtle-: Yaprığı yenen bitkilerin (lâhana, ıspanak, pancar, vb.) yapraklarının kaynar suya atılmak suretiyle beş altı dakika kadar haşlanması ve yemek yapma hâline gelmesi anlamında kullanılmaktadır.

Şu lahanaları börtleyelim de iki yandan çar çabuk sarıverelim.

Çıkış-: Kısaca kavga etmek anlamındadır. Bir kişinin, kendisi hakkında dedikodu yapan birine varıp, sözle karşılık vermesi anlamında kullanılmaktadır. Bu fiil, dedikodusu yapılan kişinin karşı tarafa o anda gitmesi durumunda tercih edilir. Buradan, kavga anlamına gelen *çıkış adı* vardır.

Döndü Abla haberi duyar duymaz Ahmetlere gidip çıkışmaya başladı.

Çirpiştir-: Yaramazlık yapan çocukların, babaları veya büyükleri tarafından, iki ellerini çocukların yanaklarına seri bir şekilde arka arkaya vurmak suretiyle dövülmesini anlatmak için kullanılır. Bu tam anlamıyla bir dövme olmayıp, çocuğu âdeta şaşırtıp korkutmaktadır. Fiilin yansıma seslerden türediği düşünülebilir.

Oğlum gölü niye saldın? Şimdi baban gelir seni çirpiştirir.

Çoğurgan-: Azırgan- fiili ile aynı şekilde türetilmiştir. Bu fiil de bir kişinin payına umduğundan fazla düşmesi karşısında duyduğu gizli sevinci, mutluluğu, vb. ifade etmek için kullanılır. Çoğurganan kişi bölüşmeye hiç itiraz etmez ancak sevincini de belli etmemeye çalışır.

Hüseyi 'in hâline bakılırsa hissesini çoğurganyor.

Değirmile-: Düzeltmek anlamındadır. Özellikle buğday, arpa, yulaf, yonca, ot, vb. tahılların işlenirken destelerinin düzeltilmesi ve uçlarının hizalanması anlamlarında kullanılmaktadır. Böylece destelerin yığına taşınması kolay, yığın da düzgün olur.

Desteleri ne kadar iyi değirmilersek yığmımız o kadar düzgün olur.

Değişik yap-: Köy yerlerinde, sağılan hayvanı az olan komşular, belirli sürelerle sütlerini birbirlerine verirler ve böylece az olan sütler o gün içerisinde değerlendirilmiş olur. İşte, komşular arasında kendine özgü metodlarla süt alıp verme işine *değişik* veya *değişik yapma* denir. Bu *değişik çöpü* adı verilen ölçüm çubukları kullanılır.

Biz ancak Fatma Ablalarla değişik yapabiliriz; diğer komşularla değişikçe gücümüz yetmez.

Dişe-: Bılgı gibi ağız dişli aletlerin dişlerinin özel bir yöntemle yülenmesi (keskinleştirilmesi) anlamında kullanılmaktadır. Bu iş ustalık vasfı bulunan kişilere yaptırılır.

Şu bılgılarımızı dişetsek de bağlarımızı budasak!

Dişir-: Toplamak anlamındadır. Özellikle fasulye, biber, vb. sebzelerin

toplanmasını anlatmak için kullanılmaktadır. Fiilin deşir- şekline de rastlanılabilmektedir.

Yarın Elmasun Pazarı için öte bete dişirelim de elimize üç beş guruş geçsin.

Dobulda-: Bir kimsenin hakkında, gönlü olmadığı bir karar verildiği zaman, o kişinin ancak kendisinin duyabileceği bir tonda söylenip durmasına denir. Bu fiil büyükler için kullanılmaktadır.

Ne dobuldanıp duruyorsun? Herkes hakkana razı olacak dememiş miydik?

Doşşar-: Bir kişiden bir işi yapması istendiği zaman o kişinin isteksiz bir şekilde dikilip durmasını anlatmak için kullanılmaktadır.

Orada doşşarıp duracağına yardım etsene!

Eftikle-: Kısaca vakit geçirmek anlamında kullanılır. Yapılacak zorunlu bir işin olmadığı zamanlarda vakit geçirmek için yapılan gelişigüzel işleri anlatmak için kullanılır.

Artık işleri de bitirdik, eftikleyip duruyoruz.

Erp-: Cırık (bir kuş) tutmak için özel olarak yapılan ve cırık sepeti adı verilen tuzağın içine solucan takmak suretiyle kuşun gelip solucanı yerken ayağını bastığı kapağın aniden kapanmasını anlatmak anlamındadır. Aniden kapanan herhangi bir şeyin hareketini ifade etmek için de bu fiil kullanılır.

Cırık sepetinin kapağı erper erpmez koştuk, kuşu yakaladık.

Eyle-: Bayram ve düğün günleri ile baharın ilk günlerinde, ailelerin çocuklarına koyun, keçi, oğlak, kuzu, vb. hayvanlarını şöyle bir iki saat kadar köyün civarlarında dolaştırıp güdüp getirmelerini istemelerini ifade etmek için kullanılır.

Çocuklar oğlakları eylemeye götürdüler.

Gañırt-: Herhangi ağır bir şeyi kaldırmak, yönünü değiştirmek veya iki şey arasına bir başka şey yerleştirmek için kalın ve uzun bir sopayı kaldırıcı olarak kullanmaya denir. Ancak burada sopanın çok zor bir şekilde kullanılmış olması gerekmektedir ki bu fiil kullanılabilsin. Ayrıca bir yerden keserle çivi sökerken keserin ilgili bölümünü çivinin başına takmak ve sapından güç alabilmek için uygun bir açıyla bastırmak anlamında da kullanılır.

Bu taşı ancak gañırtarak yerinden kaldırabiliriz.

Tam gañırtmıştım ki keserin sapı kırılıverdi.

Garnı ağrı-: Bir kimsenin herhangi bir şeyden rahatsız olduğunu veya kendisine yapılan bir hareketin yanlış olduğunu anlatmak için karşısındakiler tarafından o kişinin açıkça belli etmese de şikâyet cinsinden hareketlerini anlatmak için kullanılır.

Onun garnının niye ağrıdığını ben biliyorum.

Gıbışda-: En basit şekilde hareket etmek anlamındadır. Özellikle çöğür, çalı, diken, vb. yabanî bitkilerin içinden gelen ve ürperti verebilen sesleri çıkarma işi için bu fiil kullanılır. Buradan *gıbıştı* adı türetilmiştir.

Çöğürün içinden bir gıbıştı geliyor, bak bakalım o gıbıştayan neymiş?

Gıvıcı-: Bir kimsenin bir toplulukla otururken rahatsız olması, kalkmak istemesi ve bunun için de yerinde duramayıp sürekli hareket edip durması anlamındadır. Oturduğu yerde uzun süre oturamayıp sıkıldığını belli eden, aklına bir şey takılıp gitmek isteyen kişilerin durumu için de bu fiil kullanılmaktadır.

Çocuklar başımızda gıvayıp durmayın, gidin oyun oynayın.

Göçür-: Domates, biber, çiçek, vb. bitkilerin evlerde özel kaplara diki-
lip, vakti gelince de oradan toprağıyla alınıp tarlaya, bahçeye, vb. dikilmesi işini ifade etmek için kullanılmaktadır.

Şu biberleri bahçeye bir göçürürsek üç haftaya kalmaz yeriz.

Gönenle-: Ortalığın kurak gittiği zamanlarda, tarlaları ekime hazır etmek için iki üç gün önce sulamak ve böylece sabanın kolay geçmesini sağlamak anlamında kullanılmaktadır. Bu sayede kupkuru toprağa saban kolaylıkla batacak ve asıl önemlisi ekilecek sebzenin, bitkinin, vb. kolay çıkması (bitmesi) sağlanacaktır.

Tarlayı gönenlersek ekinler haftaya kalmaz çıkar.

Göze-: En basit anlamıyla dikme fiiline karşılık gelmektedir. Ancak **göze-** fiili iğne ile yapılamayan, başka bir ifade ile çul, geri, vb. büyük şeyleri dikmek anlamında kullanılmaktadır. Dikişler olabildiğince seyrek atılır. Zira gözenen şeyin içerisine sap, saman, yonca, vb. türden şeyler doldurulacaktır. Aynı anlama gelen ve çorap, pantolon, vb. giyeceklerin tamir edilmesi anlamında yama- fiili de kullanılmaktadır.

Şu çulları gözeyelim de yağar yaş düşmeden dağdaki yoncayı getirelim.

Gurtar-: Bir işi bitirmek, tamamlamak anlamındadır. Ayrıca hamile kadınların, doğumunu sağlıklı bir şekilde yaptığını anlatmak için de bu fiil kullanılır.

Önümüzdeki işi gurtaralım, sonra senin o işine bakarız.

Sizin gelir gurtardı mı?

İbalan-: İşleme (yolma, biçme, derme, vb.) zamanı gelen buğday, arpa, yulaf, vb. tahılların, sabahın ilk saatlerinde nemli olması hâli anlamında kullanılmaktadır. Bu yüzden köylüler, yaz günlerinde sabahın ilk saatlerinde işe başlamayı isterler. Bundan amaç, tahıllardaki *iba* sayesinde sıcak çökünceye kadar biraz iş görmektir. Yoksa sıcakta taneler yere dökülür ve çö-

ken sıcakla beraber çalışanlar yorgun düşerler. Konya il merkezinde ise nemlenen her şey için bu fiil kullanılabilir. Konya il merkezinde ise nemlenen her şey için bu fiil kullanılabilir.

Sabahın ilk saatlerinde arpalar ibalanır, oyalamadan varalım da işi biraz kolaylayalım.

İbilde-: Tıpkı *dobulda-* fiilinde olduğu gibi bu fiil de, yaşça daha küçüklerin, biraz da art niyet taşımayan kişilerin hâl ve hareketleri için tercih edilir. *Dobulda-* fiilinde kötü niyet söz konusuysa *ibilde-* fiilinde herhangi bir kötü niyet yoktur.

İki saattir ibilleyip duruyorsun, hadi artık bizi kırma.

Kat-: Tamamlamak, bitirmek, vb. anlamlarındadır. Genellikle çift süren köylülerin önlerinde kalan az bir yeri bitirmek anlamında kullanılır. Yine ekin işleyenler de önlerinde kalan az işlerini bitirmek anlamında bu fiili kullanmaktadırlar. Ayrıca hayvanları ahıra sürmek anlamında da kullanılır.

Önümde bir evlek (aşağı yukarı bir oda büyüklüğündeki yere verilen ad) kaldı, orayı katıp gidelim.

Şurayı da bir saata kalmaz katar gideriz.

Siğirleri bir yere gitmeden ahıra katın.

Koş-: Bir kişiyi başka bir kişinin yanında bir yere göndermek anlamındadır. Özellikle, henüz tek başına sürünün başına gönderilemeyen küçük çocukları büyük çocukların yanında davar gütmeye gönderilmesi anlamında kullanılmaktadır. Çocukların, zaman içerisinde bu işe alışması sağlanır.

Ben seni yarın Ahmet Dayı'nın yanına koşayım da kuzularımızı güt gel.

Küçüle-: At, eşek, katır, vb. hayvanları yakalama ve çağırmada kullanılan bu fiil "küçü küçü" şeklinde ikileme biçiminde kullanılır. Köpekler için ise *kiçi kiçi* şekli kullanılmaktadır.

Eşeği küçüleyin de suya gelsin.

Kürü-: Kışın damlardaki, avlulardaki ve evlerin önlerindeki karların kar kürekleriyle atılmasını anlatmak anlamındadır. Bu iş için tahtadan yapılmış özel kürekler kullanılır.

Kış geldi mi herkes elinde bir kürek damlarını kürümeye başlar.

Kütel-: Kesici bir aletin (bıçak, bısgı, tahra, vb.) keskinliğini kaybetmesi anlamında kullanılmaktadır.

Bağ bısgımız geçen seneden beri kütelmiş; dayına götür de bir yüleyiversin.

Küy-: Beklemek anlamındadır. Genellikle namazda tesbih çekmeye kalmayı anlatmak için kullanılır. Bugün sadece *tesbihe küy-* şeklinde kullanılmaktadır.

Tesbihe küymeden camiden çıktım.

Olcumlaş-: Köyden bir kişinin şehre gelip hâl ve hareketlerini değiştirmesi yahut da kendini köylülerden üstün görmesi anlamında kullanılmaktadır. Bu genellikle konuşmalardan çıkarılır.

İki gün şehirde kalmakla nasıl da olcumlaşmış.

Oñ-: Bir kişinin işini gücünü yoluna koyup ailesinin rızkını temin etmek için iş tutması anlamında kullanılmaktadır. Fiil genellikle olumsuz anlamıyla kullanılmaktadır.

O adam oñmaz, bunca yıl ne iş tutabildi, ne de çor çocuğuna bir düzen kurabildi.

Ölçer-: Sönen bir ateşin altının karıştırılıp yeniden odun atılması ve ateşin alev almasının sağlanması anlamında kullanılmaktadır. Burada ateşin tamamıyla sönmesi söz konusu değildir, yalnız odunların ortası yanıp uçları kenarlarda kaldığı için ateşin merkezinde bir durgunlaşma olur. İşte kenarlardaki yarı yanmış odunları ateşin merkezine yanaştırıp üfleyerek yeniden yanma işini gerçekleştirmek anlamında bu fiil kullanılır. Bu fiil sadece dışarıda kurulan ocak ateşi için kullanılmaktadır.

Şu ateşin altını ölçerelim de çayımız çabuk kaynasın.

Öñ-: Bir kimsenin başka bir kişiyi gizlice izlemesi anlamında kullanılmaktadır. *Öñ-* fiili, izlenen kişinin gizli veya kötü bir şey yapacağı tahmin ediliyorsa tercih edilir. *Öñme* işini yapan kişide ise kurnazlık söz konusudur. Yoksa bütün takip ve izleme olayları için *öñ-* fiili kullanılmaz.

Ben onları öñdüm, bizim kiraz bahçemize girdiler.

Övcele-: Buğday, arpa, mercimek, burçak, fasulye, vb. tahılların başaklarını avuç içerisinde ezmek suretiyle tanelerini çıkarmak işini anlatmak için kullanılır. *Övcele-* işi genellikle ateşte ütölmüş (kavrulmuş) başaklar için uygulanır. Konya il merkezinde *ovcala-* şekli de vardır.

Şuradan başak topla da övceleyip yiyelim.

Sımır-: Küt (keskinliğini kaybetmiş) bir aletle (bıçkı, bıçak, vb.) yaş bir dalı keserken kesme işinin yapılamayıp, dakikalarca o iş için uğraşılması anlamında kullanılmaktadır.

Bizim eski bıçğıyla guzulara çalı kesmeye gitmiştim; bir dal sımırdı, beni yarım saat oyaladı.

Siftin-: Boş boş durmak, bir iş becerememek, vb. anlamlarındadır. Özellikle de bir kişiye bir iş buyrulup da o kişi o işi uzatıp durursa onun hareketlerini ifade etmek için kullanılır.

Siftinip duracağına bize yardım etsene!

Siñ-: Toplulukta bir karar alınırken bir kimsenin konuşulanlara katılmayıp kenarda gizli gizli durmasına veya bir kurnazlık düşünen kişilerin saklanması anlamındadır. Uzun süre bir meslek edinemedi oyalanıp duran kişinin hareketleri için de bu fiil kullanılır.

Hasan, ne siñiyorsun? Şura içimize karışsana!

O, yıllardır siñdi durdu, onun emsâlleri hep iş sahibi oldu.

Şerevlele-: Orakla ekin işlerken bir elin alabileceği kadar sapı (buğday, arpa, yulaf, vb. tahılların hasat öncesi hâli) düzgün bir şekilde tutmak anlamında kullanılmaktadır. Buradan şerevle adı vardır ki bu da bir elin tutabileceği en büyük sap tutamıdır.

Oğlum, ekinleri iyi şerevlele de desteler düzgün olsun.

Tifti-: Fasulye, nohut, burçak, mercimek, vb. sebzeler, olgunlaştıkları zaman bir çul üzerinde dövülürler. Böylece taneler saplardan ayrılır ve çulun üzerine düşerler. İşte saplardan ayrılıp da çul üzerine düşemeyen taneleri düşürmek için o sap yığını, iki elle kaldırıp sallama işine tiftimek denir. Diğer saplı bitkiler arasında da sebze tanelerini düşürmek için de tifti- fiili kullanılır.

Şurayı bir tiftiklersek en az bir kilo fasulye çıkar.

Üre-: Herhangi bir işin ilerlemesi anlamındadır. Özellikle ekin işleme esnasında işin ilerleyip ilerlememesini ifade etmek için bu fiil kullanılmaktadır. Yine kadınların dantel örmelerinde, erişte dökmelerinde de işin ilerleyip ilerlememesi için de bu fiil kullanılmaktadır.

Bugün sıcaktan işimiz hiç üremedi.

Bu ördüğüm dantel çok zor; hiç üremiyor.

O işi kolay mı zannediyorsun? Hamurun kıvamını bekleyeceksin, yufkaları yakmadan teker teker saçta pişireceksin... Hiç üremek bilmez.

Vur-: Eşek ve atlara yüklerini sarmak anlamında kullanılmaktadır. Yine kamyon, traktör ve at arabası gibi taşıtlara buğday, arpa, yulaf, vb. tahılları yüklemek anlamında da vur- fiili kullanılır.

Koçaşlar, kamyonu bir sap vurmuşlar, dört metreden fazla.

Katırlara yüklerini vuran yollara düştü.

Yağırış-: Baharla birlikte çocukların, ellerinin ayaklarının yarılması ve derinin üzerinde oluşan kirli, katı bir tabakayı ifade etmek için kullanılır.

Yavsın-: Bir çocuğun anne ve babasına sürtünmesi, sürekli bir şeyler istemesi ve onları kızdırması anlamlarında kullanılır.

Oğlum, yavsınıp durma, gideceğiz işte!

Yayka-: Yıkamak anlamında kullanılmaktadır. Ancak bu fiil yıkama

işinin acele yapılması gerektiği zamanlarda (tarlada çalışırken) ve bardak, kaşık, vb. yıkanması kolay eşyaların yıkanması için tercih edilir. Yoksa çamaşır için başka bir kelime kullanılmaktadır.

Haydi, şu bardakları yaykayıverin de çayımızı içip işimize bakalım.

Yimçilt-: Bu fiil, soğan, sarımsak, patates, çiğdem, vb. soğanlı bitkilerin kazılırken yumru yerlerinin kopartılmadan çıkarılması anlamındadır. Fiil daha çok olumsuz anlamıyla kullanılır.

Çiğdemi yimçiltmeden kazmak çok önemlidir, çünkü onun dibi yenir.

Yuv-: Kış aylarında, evlerin damlarının akmasını önlemek amacıyla yuvak adı verilen; silindirik şeklinde, 70-90 cm uzunluğunda ve 30 cm çapındaki bir aleti iki ucuna geçirilmiş özel bir demir çubukla damın üzerinde yuvarlamak (çekmek) işini anlatmak için kullanılır. Böylece toprak sıkıştırılarak damın akması önlenmiş olur.

Yağmur başladı mı, fırsatını bulan damını yuvmak için işe koyulur.

Yüle-: Orak, balta, çapa, keser, satır, bıçak, vb. kesici aletlerin bilenmesi anlamında kullanılmaktadır. Bunun için özel bir taş veya ege adı verilen bir bileme aleti kullanılır.

Köylüler, mayıs başından itibaren oraklarını Demirci Cafer'e yületip harman hazırlıklarına başlarlar.

Sizlerin yaşadığı bölgelerde de kendilerine özgü söyleyişleri ve anlamları bulunan yüzlerce söz vardır. Yukarıdaki fiillerin kullanıldıkları yerleri okuyunca "Bu fiil bizde de var.", "Bu fiil bizde şöyle de kullanılır.", "Biz, bu iş için şunu da kullanırız.", vb. cümleler kullanacaksınız. Bu da gösteriyor ki söz derleme faaliyeti yurdumuz için çok önemli ve tamamlanması gereken bir iştir. Buradan hareketle Türk Dil Kurumunun ikinci derlemesindeki *yurt görevi* fikrini hatırlatıyor ve herkesin kendi yöresinin ağzıyla ilgili derlemeler yapmasını salık veriyoruz. Bugün yazı dilimizdeki fiillerle ifade edemediğimiz birçok durum, halk ağzında yaşayan fiillerle karşılığını bulabilmektedir. Anadolu'nun her köşesi bunun gibi binlerce örnekle doluyken yabancı kökenli kelimelere olan ilğimiz giderek artmakta ve böylece de dilimize en büyük kötülüğü yapmış olmaktayız. Hâlbuki dilimiz içerisinde sırtıp duran bu yabancı kökenli kelimeler bu derlemelerin yardımıyla ait oldukları dile dönebilirler. Bunun için dilseverler, gönüllüler ve meraklılar el birliği yapıp bu yurt görevine koşmalıdırlar.